

جهانی شدن شهرها و شهر ایرانی - اسلامی فرصتها و تهدیدها

محمد زنگی آبادی^{1*} . افسون مهدوی²

1. دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه ریزی شهری دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان ، mn.z.survey@gmail.com

2. عضو هیئت علمی گروه شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان ، afsoon_mahdavi@yahoo.com

چکیده

امروزه ، شناخت آگاهانه و بررسی همه جانبه ابعاد فرایند جهانی شدن و تاثیرات مثبت و منفی آن بر پیکره شهرهای ایران از الزامات شهرسازی معاصر است که این خود نشان از اهمیت موضوع دارد. با توجه به قلت منابع و پژوهشهای انجام شده در رابطه با این موضوع علی الخصوص در ایران ، در این پژوهش سعی شده است در راستای هدف فوق گام برداشته شود. این پژوهش از دو بخش تشکیل شده است در بخش اول ، ضمن شناخت دقیق پدیده جهانی شدن شامل تعاریف ، تاریخچه ، دیدگاه نظریه پردازان و پژوهشگران ، به بررسی تاثیر فرایند جهانی شدن در ابعاد مختلف اقتصادی ، فرهنگی و سیاسی شهرها ، خصوصا شهرهای جهان سوم و ایران میپردازد و در ادامه و در بخش دوم سعی شده است با دیدگاه توصیفی - تحلیلی و با تکیه بر مطالعات کتابخانه ای ضمن تعریف دقیق شهر ایرانی - اسلامی و بیان شاخصهای آن ، به تحلیل و بررسی اثرات مطلوب ، نامطلوب ، فرصتها و تهدیدهای ناشی از فرایند جهانی شدن در تعامل و یا به تعبیری دیگر در تقابل با شهر ایرانی - اسلامی پرداخته شود. با بررسی تحلیلی تاثیرات فرایند جهانی شدن شهرها بر شاخصهای شهر ایرانی - اسلامی میتوان نتیجه گرفت که از چهار شاخص فوق ، دو شاخص اول (مسجد محوری و درون رایبی) تناقضهای آشکاری با مولفه ها و تاثیرات جهانی شدن دارد اما مسیر پیش روی شهرها در فرایند جهانی شدن با دو شاخص دوم (محله محوری و طبیعت گرایی) حاکی از عدم تناقض و گاه انطباق اهداف است. که با فرایند بومی سازی و انتخاب مولفه های مثبت و دور ریختن مولفه های منفی پدیده جهانی شدن و همچنین تطابق و معاصر سازی شاخصه های شهر ایرانی - اسلامی با شاخصه های مثبت جهانی شدن میتوان در جهت تحقق شهر ایرانی - اسلامی گام برداشت، هر چند تحقق صددرصدی آن ممکن به نظر نرسد .

واژه های کلیدی: جهانی شدن ، جهانی شدن شهرها ، شهر ایرانی - اسلامی

1. مقدمه

شهرها آینه تمام نمای یک جامعه هستند بدین معنی که در شهر میتوان انعکاس فرهنگ، اقتصاد، سیاست و... یک جامعه را یافت، به عبارت دیگر شهرها زیرسیستمی از سیستم ملی و کلی یک جامعه هستند و در نتیجه پیوند و روابط متقابلی بین سیستم های ملی و سیستمهای فرعی شهری وجود دارد [1]

سیستمهای ملی به نوبه خود تحت تاثیر شدید عوامل بیرونی و داخلی هستند که نمود آن را میتوان در شهرها مشاهده کرد. جهانی شدن به عنوان یک پدیده نوظهور، فرایندی است که سیستمهای ملی را تحت تاثیر قرار داده و با به چالش کشیدن بعد فاصله، زمان و مرزهای جغرافیایی به قول کاستلز یک جامعه شبکه ای ایجاد کرده است که گره های این جامعه شبکه ای را کلان شهرها تشکیل میدهند.

جامعه شبکه ای یا فضای جریانها، پیکربندی جهانی جدیدی را پدید آورده است که کارکرد آن انتقال چیزهایی است که برای نظام سرمایه داری با ارزش است این فرایند را کیدنز، کاستلز و هاروی به فشردگی زمان و مکان تعبیر میکنند [2] به گفته جان شورت [3] تاثیرات فشردگی زمان و مکان در عصر جهانی شدن عبارتند از:

1. تحلیل رفتن نظام سلسله مراتب شهری

2. انقباض شبکه شهری یا نزدیکی شهرهای کوچک و بزرگ از نظر زمان و مکان.

این مطالب همه موید این موضوع است که فرایند جهانی شدن تاثیر زیادی بر سیستمهای شهرهای جهان داشته است. [4] شهرهای ایران هم از این تاثیرات مستثنی نبوده و فرایند جهانی شدن با تاثیراتی که بر فرهنگ شهروندان، اقتصاد، سیاست و... داشته است نظام کالبدی و عملکردی شهرها را تحت تاثیر قرار داده است.

علی رغم اینکه ایران به دلیل نظام سیاسی و اقتصاد بسته خود، جزو کشورهایی است که کمترین جایگاه را در فرایند جهانی شدن دارند ولی تاثیرات غیرمستقیم جهانی شدن در شهرهای ایران مشهود است.

شهر ایرانی - اسلامی با خصوصیات منحصر به فرد خود به عنوان شهری که در طول تاریخ این سرزمین شکل گرفته و به بالندگی رسیده، در طول ده های اخیر به دلیل تاثیرات مدرنیته و جهانی شدن دستخوش تغییرات نامطلوبی شده است به گونه ای که در حال حاضر به جرات میتوان گفت که شهر ایرانی - اسلامی به معنای واقعی آن به شهر آرمانی جامعه ما بدل گشته است در این مقاله سعی شده است تاثیرات مثبت و منفی جهانی شدن در شهرها با تاکید بر شهر ایرانی اسلامی و همچنین فرصتها و تهدیدهای آن بررسی شود.

2. اهمیت و ضرورت پژوهش

با توجه به سرعت روزافزون موج خروشان پدیده جهانی شدن و تاثیرات فراگیر آن در سطح جهانی علی الخصوص بر شهرهای کشورهای جهان سوم، در صورت عدم شناخت ابعاد و جنبه های گسترده آن، امکان پیوستن آگاهانه و منطقی به این پدیده وجود ندارد. همچنین امکان در امان ماندن از گزند تاثیرات مخرب آن و استفاده از فرصتها و نکات مثبت آن از دست میرود.

3. روش تحقیق

در پژوهش از روش توصیفی - تحلیلی و با تکیه بر مطالعات کتابخانه ای و اسنادی و بررسی دیدگاههای نظریه پردازان و پژوهشگران صاحب نظر استفاده شده است.

4. پیشینه تحقیق در باره جهانی شدن شهرها

در طول دهه های اخیر، برای تبیین روابط بین شهرها و جهانی شدن و تحولات شهری منتج از آن، نظریه های گوناگونی مطرح شده است؛ پیتز هال (1966)، کوهن و هوارد رید (1981) جزو اولین اندیشمندیانی بودند که بررسی تاثیر جهانی شدن و دسته بندی شهرها بر اساس میزان جهانی شدن پرداختند.

ولی نظرات جان فریدمن و ساسکیا ساسن در روند بررسی جهانی شدن شهرها، تعیین کننده تر بوده اند. فریدمن در سال 1986 در مقاله ((فرضیات شهر جهانی)) فرآیند ظهور این شهرها را با هفت فرض اساسی تشریح کرده است. این مقاله تأثیرگذار، موجب نظم بخشی به نحوه تفکر درباره تأثیرات جهانی شدن بر شهرها شده است. فرضیه های وی در رابطه با سازمان تقسیم کار بین المللی جدید و چگونگی تأثیرپذیری شهرها از این نظام اقتصادی جدید است [5]

ساسن (1991) با مطرح کردن فرضیه شهرهای سه گانه سازمان بندی سه گانه ای از شهرهای جهانی، نیمه جهانی و غیر جهانی ارائه داد و در این تقسیم بندی، شهرهای لندن نیویورک و توکیو را به دلیل تمرکز بالای مراکز فرماندهی در سازمان اقتصاد جهانی، تمرکز شرکت های سرمایه ای و خدمات تخصصی، مکان های تولید نوآوری و بازارهای محصولات و نوآوری های تولید شده، به عنوان شهرهای جهانی برتر معرفی کرد.

دیوید هاروی فشردگی زمان و مکان را مهمترین ویژگی جهانی شدن میداند بدین معنی که فاصله ها کم میشود یا از بین میرود زمان لازم برای پیمودن فاصله ها کاهش می یابد و جهان بیش از پیش کوچکتر به نظر میرسد انسانها و جوامع به طریقی به یکدیگر نزدیک میشوند پس جهانی شدن فرایندی است که روابط اجتماعی را بسط میدهد جهانی شدن روابط را از متن محلی به متن جهانی تغییر میدهد [6]

در این ارتباط، کاستلز (1996) معتقد به ظهور ((جامعه شبکه ای)) است که در آن جریان ها، جریان های مجازی هستند که اقتصاد جهانی جدیدی را پدید آورده اند. این اقتصاد جدید بی مرز و بی وزن است و در آن رد و بدل کردن اطلاعات بر تبادل کالا و خدمات برتری دارد. بدین ترتیب او از فضای جدیدی سخن می گوید که سهم مهمی در شکل دهی به نظام های شهری در سطح منطقه ای، ملی و جهانی دارد و آن را ((فضای جریان ها)) می نامد [7]

از نظر کاستلز، فضای جریان ها فقط یک فضای الکترونیکی صرف نیست، بلکه به لحاظ کالبدی از گره ها و کانون هایی تشکیل شده اند که روابط و کلید فعالیت های یک محل یا محل ها را به دست می گیرند. جامعه شبکه ای یا فضای جریان ها، پیکربندی جهانی جدیدی را پدید آورده است که کارکرد آن انتقال چیزهایی است که برای نظام سرمایه داری با ارزش است. [8] در ایران پژوهش های مربوط به فرایند جهانی شدن شهرها سابقه چندانی ندارد و شروع آن عمدتاً مربوط به اوایل دهه 80 هجری است.

فریادی در پژوهشی (1383) به ارائه پیشنهادهایی در خصوص اصول و قواعد طراحی شهری پایدار شهرهای ایران در فرایند جهانی شدن پرداخت و در نهایت اینگونه نتیجه میگیرد که اغلب قواعد جهانی توسعه پایدار شهرهای آینده در فرایند جهانی شدن، در حال نزدیک شدن به قواعد شکل دهی شهرهای سنتی ایران و یا شاید شهرهای تاریخی سایر نقاط جهان میباشد. [9]

سرور و همکاران در پژوهشی (1388) تحت عنوان « جهانی شدن اقتصاد و چالش پایداری در منطقه کلان شهری تهران » به بررسی فرایند جهانی شدن کلانشهر تهران از لحاظ شاخصهای اقتصادی میپردازد و اینگونه نتیجه میگیرد که تهران به عنوان یک کلانشهر هنوز به عنوان یک شهر جهانی فاصله زیادی دارد. [10]

ابراهیم زاده و همکاران (1389) با بررسی کلانشهر مذهبی مشهد به عنوان نمونه موردی، تأثیرات جهانی شدن بر شهرهای جهان اسلام مورد مطالعه قرار میدهد و رویکرد متعادل و منطقی کشورهای اسلامی در برخورد با جهانی شدن را پیشنهاد میدهد. [11]

نصیری در کتابی (1390) تحت عنوان « جهانی شدن و چالشهای شهر و شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه » به بررسی ابعاد و تاریخچه جهانی شدن و تاثیر جهانی شدن بر ساختار فضایی کلانشهرهای کشورهای در حال توسعه و ایران پرداخته و در نهایت به ارائه راهبردهایی عملیاتی پرداخته است. [12]

صرافی (1390) به بررسی رابطه جهانی شدن و عدالت اجتماعی در شهرها پرداخته است و اینگونه نتیجه میگیرد که جهانی شدن باعث کاهش عدالت اجتماعی در شهرهای کشورهای در حال توسعه میشود.

پوراحمد و همکاران در پژوهشی (1390) به بررسی مفاهیم و شاخصهای نظریه شهر جهانی میپردازند [13] ذکی و گلفشان (1394) به بررسی تاثیر جهان شهرها در نقشه های جدید ژئوپلیتیکی میپردازند و اینگونه نتیجه میگیرند که نقشه سازی جدید جهان که از ارتباطات بین شهرها حاصل شده است، مکملی برای نقشه سنتی کشورهای جهان است به عبارت دیگر در دنیای جهانی شده امروزه هنوز هم نقشه های ژئوپلیتیکی اهمیت خود را از دست نداده اند و جغرافیای جدیدی در سایه جهانی شدن اقتصاد و به وجود آمدن جهان شهرها، در حال شکل گیری است. [14]

جدول 1 - پیشینه نظری تحقیق در خصوص جهانی شدن شهرها در جهان (ماخذ : نگارنده)

پژوهشگر	سال تحقیق	عنوان نظریه یا کتاب	شرح مختصر دیدگاه
پیتر هال	1966	تالیف کتاب شهر جهانی و توضیح در مورد عملکرد و وظایف این شهر	معرفی و بررسی شش شهر لندن، پاریس، رامستد، راین-روهر، مسکو، نیویورک و توکیو را به عنوان شهرهای جهانی
کوهن	1981	اولین کسی که شهرها را بر اساس جهانی شدن دسته بندی کرد	تقسیم بندی شهرهای جهانی در دو سطح درجه یک و دو بر اساس میزان غلبه مراکز مالی و شرکت ها
هوارد رید	1981	تقسیم بندی شهرها بر مبنای اهمیت مراکز مالی بین المللی در شهرهای جهانی	دسته بندی شهرها در سه سطح؛ مراکز مالی فراملی عالی نظیر لندن، مراکز مالی فراملی درجه یک نظیر نیویورک و توکیو و مراکز مالی فراملی درجه دو نظیر آمستردام و مراکز مالی بین المللی (29 شهر) و مراکز مالی بین المللی میزبان شامل 39 شهر
جان فریدمن	1986	فرضیات شهر جهانی	پیشنهادی از سلسله مراتب شهرهای جهانی به دو سطح مرکز و پیرامون
هاروی	1990	جهانی سازی به مثابه فشردگی زمان و مکان و کاهش فاصله ها	جهانی شدن روابط را از متن محلی به متن جهانی تغییر میدهد
ساسکیا ساسن	1991	فرضیه شهرهای سه گانه	سازمان بندی سه گانه از شهرهای جهانی، نیمه جهانی و غیر جهانی
امانوئل کاستلز	1996	فرضیه جامعه شبکه ای	فضای جریانها از فضای مکانها متمایز میشود و جایگاه در شبکه از موقعیت جغرافیایی شهر مهمتر میشود
ا. لفرجن	2000	تالیف کتاب صدها سال تنهایی، جهانی شدن از چشم انداز یک شهر حاشیه ای اروپایی	ارائه چهار راهکار برای جهانی شدن شهرها: مشتری مداری، راهکار رقابتی، راهکار انزوا، راهکار عدم انجام اقدامی خاص و بررسی این راهکارها
مارکوز و فن کمپن	2000	بررسی ارتباط جهانی شدن شهرها با فرایند جهانی شدن	ارتباط غیر مستقیم جهانی شدن شهرها با فرایند جهانی سازی
الن اسکات	2001	تالیف کتاب شهر - منطقه ای جهانی	مطرح کردن اصطلاح "شهر- منطقه جهانی را به مثابه کانون های فضایی در اقتصاد جهانی
الدرسون و بکفیلد	2004	بررسی تاثیرات عوامل مختلف در قدرت و موقعیت شهرهای جهانی	بیان چهار تاثیر ویژگی واگرایی، همجواری، همپیوندی و همگرایی در موقعیت و قدرت سیاسی اجتماعی شهرهای جهانی

بررسی جهانی شدن شهرها با رویکردی تازه در سه بعد اقتصادی ، فرهنگی و سیاسی و بررسی روند جهانی شدن دو شهر سنول و سیدنی	تالیف کتاب جهانی شدن و شهر	2004	شورت و کیم
تاکید بر اهمیت سرمایه گذاری خارجی در تبدیل شانگهای به شهر جهانی	بررسی فرایند جهانی شدن شهر شانگهای چین	2006	yehua et al

جدول 2 - پیشینه نظری تحقیق در خصوص جهانی شدن شهرها در ایران (ماخذ : نگارنده)

پژوهشگر	سال تحقیق	عنوان پژوهش	نتیجه پژوهش
شهرزاد فریادی	1383	پیشنهاد اصول طراحی شهری پایدار شهرهای ایران در فرایند جهانی شدن	اغلب قواعد جهانی توسعه پایدار شهرهای آینده در فرایند جهانی شدن ، در حال نزدیک شدن به قواعد شکل دهی شهرهای سنتی ایران و یا شاید شهرهای تاریخی سایر نقاط جهان میباشد.
محمد رحیم رهنما	1385	موانع ، مشکلات و راهکارهای جهانی شدن شهرهای ایران	1. جایگاه نه چندان مطلوب شهرهای ایران در فرایند جهانی شدن. 2. تاثیر مستقیم جهانی شدن یک کشور بر شهرهای آن کشور
مهرداد نوابخش و همکاران	1388	رویکردی نوین به نموده های جهانی شدن در کلانشهرهای کشورهای جنوب	1. ماهیت متمایز شهرنشینی جهانی و جهان سوم . 2. مسیر متفاوت شهرهای جهان سوم و شهرهای غربی در فرایند جهانی شدن
سرور و همکاران	1388	جهانی شدن اقتصاد و چالش پایداری در منطقه کلان شهری تهران	منطقه کلا نشهری تهران هنوز وارد فرایند جهانی شدن اقتصاد نشده و خارج از شبکه شهرهای جهانی قرار دارد
عیسی ابراهیم زاده و همکاران	1389	جهانی شدن و تاثیرات آن بر شهرهای جهان اسلام (نمونه موردی : کلانشهر مشهد)	پیشنهاد رویکردی متعادل و منطقی کشورهای اسلامی در برخورد با جهانی شدن
اسماعیل نصیری	1388	جهانی شدن و چالشهای شهر و شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه (کتاب)	بررسی تاثیرات جهانی شدن بر ساختار فضایی کلانشهرهای ایران و ارائه راهبردهایی عملیاتی
اسماعیل نصیری	1389	تاثیر جهانی شدن بر نابرابری اجتماعی در فضاهای شهری با تاکید بر کشورهای اسلامی	بیشتر شهرهای کشورهای اسلامی از لحاظ شاخصهای توسعه در رده های متوسط و پایین قرار دارند
رضایی و همکاران	1389	اثرات جهانی شدن بر ساختار و عملکرد شهرها	سیستم مدیریتی و فعالیتهای اقتصادی شهرها تحت تاثیر جهانی شدن قرار دارد
مظفر صرافى	1390	جهانی شدن شهرها و عدالت اجتماعی	جهانی شدن باعث کاهش عدالت اجتماعی در شهرهای کشورهای در حال توسعه میشود.
پور احمد و همکاران	1390	بررسی مفاهیم و شاخص های نظریه شهر جهانی	عدم وجود اجماع کامل درباره مشخصات شهرهای جهانی و معیارهای مناسب برای شناخت و رتبه بندی این شهرها
رفعیان و فرجام	1390	تاثیر فرایند جهانی شدن بر ساختار شبکه شهری جهان	1. تاثیر فرایند جهانی شدن در تحلیل نظام سلسله مراتبی از بالا به پایین شهرهای جهان 2. تاثیر دو گانه جمعیت در میزان قدرت و موقعیت شهرها
آقایی و همکاران	1392	میزان ادغام تهران در فرایند جهانی شدن	تهران نتوانسته است خود را به عنوان شهر جهانی معرفی کند و کمترین شواهد جهانی شدن در آن دیده میشود
استعلاجی و حسین زاده	1392	چالش های پدیده جهانی شدن در کشورهای در حال توسعه با تاکید بر ایران	با تشدید فرایند جهانی شدن، شهرهای کشورهای در حال توسعه از لحاظ الگوهای مصرف، فرهنگ عمومی و محیط ساخته شده به همتای غربی خود شبیه می شوند.

در دنیای جهانی شده امروزه هنوز هم نقشه های ژئوپلیتیکی اهمیت خود را از دست نداده اند و جغرافیای جدیدی در سایه جهانی شدن اقتصاد و به وجود آمدن جهان شهرها، در حال شکل گیری است	جهان شهرها و نقشه های جدید ژئوپلیتیکی	1394	ذکی و گلفشان
--	---------------------------------------	------	--------------

5. مبانی نظری

5-1. جهانی شدن چیست

از پدیده جهانی شدن تعاریف گوناگون ارائه شده مانند فشردگی زمان و فضا، دهکده جهانی، فراسوی مدرنیته، غربی شدن، دوران پسا صنعتی، عصر اطلاعات، دوران پس از سرمایه داری دوران پسا ملی، فروپاشی جهان، قلمرو زدایی و... که هر کدام از این تعاریف و اصطلاحات فوق بعدی از ابعاد گسترده جهانی شدن را نشان می دهد.

"رولاند رابرتسون" در تعریف جهانی شدن و سیاره ای شدن جهان، آن را مفهومی می داند که به تراکم جهان، تشدید آگاهی درباره جهان به مثابه یک کل (یعنی مردم به این درک برسند که جهان را چونان مکانی واحد بدانند)، وابستگی متقابل در قلمرو جهانی و آگاهی از یک پارچگی جهانی در قرن بیستم اشاره دارد؛ که در چنین جامعه ای برقراری ارتباط میان افرادی که به فاصله خیلی دور از هم زندگی می کنند، به همان راحتی میان همسایه ها خواهد بود.

انتونی گیدنز در تعریف جهانی شدن می گوید: «تقویت مناسبات اجتماعی جهانی که محل های دور از هم را چنان به هم ربط می دهد، که هر واقعه، تحت تأثیر رویدادی که با آن فرسنگ ها فاصله دارد، شکل می گیرد و برعکس.

«جیمز روزه نا» جهانی شدن را فرایند دگرگونی عادات و هنجارها تلقی میکند، فرایندی که دل مشغولی نوع بشر در محدوده های قلمرو و ترتیبات سنتی نظام کشورها را دگرگون می سازد.

بر اساس تعاریف یاد شده و اذعان به تنوع فراوان در نگاه ها به مفهوم جهانی شدن، توجه به خصوصیات مشترک این تعاریف نشان می دهد که به طور کلی جهانی شدن با چهار تحول مهم زیر همراه است:

- افزایش به هم پیوستگی و ارتباطات فردی و اجتماعی در گستره جهانی
- گسترش فراملی عرصه فعالیت های اقتصادی
- افزایش اهمیت اطلاعات در اقتصاد جهانی و کاهش اهمیت مرزها و کنترل های ملی
- ارتقای مقیاس تأثیرات فعالیت ها و عملکردهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در سطح جهانی. [15]

5-2. تاریخچه جهانی شدن

بنا به تعبیر و تعریفی که از مفهوم جهانی شدن میشود زمان پیدایش جهانی شدن متفاوت است برخی معتقدند که تاریخ جهانی شدن به زمان پیدایش امپراتوریهای اولیه برمیگردد (کشورگشایی به مثابه جهانی سازی) برخی تاریخ آن را به زمان شروع دوران استعمار و کشف قاره های جدید در قرن 16 و سده های بعد از آن میدانند.

اما تاریخ جهانی سازی به معنای امروزی آن عموماً به دهه های بعد از جنگ جهانی دوم و وقایع و اتفاقات بعد از آن میرسد به قول مانفرد (2003) جهانی شدن معاصر میتواند ریشه در کنفرانس نظم اقتصاد بین المللی داشته باشد که بعد از جنگ جهانی دوم به ریاست امریکا و انگلستان برگزار شد و در آن اساس سه سازمان اقتصادی در سطح بین المللی پایه گذاری شد:

1. صندوق بین المللی پول
2. بانک جهانی
3. سازمان گات که بعدها به بانک جهانی تغییر نام داد.

اما اصطلاح «جهانی‌شدن» برای نخستین بار در سال 1961 در یک واژه‌نامه‌ی آمریکایی نمایان شد [16] در نیمه‌ی دوم دهه‌ی 1980 بود که استفاده از این مفهوم به سرعت رواج پیدا کرد تا حدی که اکنون ردیابی نحوه‌ی انتشار آن در مناطق گسترده‌ای از جهان ناممکن است و از دهه 1990 میلادی، مفهوم جهانی شدن به عنوان مفهوم مسلط دوران معاصر تبدیل شده است به گونه‌ای که امروزه همه چیز با توجه به این مفهوم مورد بررسی قرار می‌گیرد [17] به گفته پل لادسین دنیا کوچک است و جهانی شدن آن را حتی در مواجهه با بحرانها و اغتشاشات کوچکتر کرده است

جدول 3- پیشینه جهانی شدن (ماخذ: ایران زاده، 1380، 17)

تاسیس سازمان ملل	سال 1945 میلادی
انتشار کتاب دهکده جهانی از مک لوهان	سال 1965 میلادی
تاسیس باشگاه رم	سال 1968 میلادی
انتشار کتاب میراث مشترک ما از اروید پارذو	سال 1968 میلادی
انتشار محدودیت های رشد از باشگاه رم	سال 1969 میلادی
همایش استکهلم درباره محیط زیست	سال 1972 میلادی
پایان کنفرانس برتن و دز و کنفرانس پلازا	سال 1975 میلادی
انتشار کتاب موج سوم از الوین تافلر	سال 1978 میلادی
سیاست درهای باز از تنگ شیائوپنگ	سال 1979 میلادی
سیاست پروستروکیا گلاسنوست در شوروی	سال 1985 میلادی
انتشار آینده مشترک ما از کمیسیون برانت	سال 1986 میلادی
پایان جنگ سرد	سال 1989 میلادی

3-5. ابعاد جهانی شدن

بعد اقتصادی: در فرآیند جهانی شدن شاید مهم ترین و پیشنازترین بخش، اقتصاد بوده است؛ به طوری که بسیاری از محققان تا مدت های مدید، جهانی شدن را منحصرأ در چارچوب اقتصاد مورد بررسی قرار می دادند به عنوان مثال از دیدگاه بازانسون مشخصه های اصلی جهانی شدن عبارتند از:

- یکپارچه شدن تجارت از طریق حذف مرزهای تجاری
- حرکت شفاف سرمایه
- تسریع در مبادله فناوری
- افزایش عمومی در مصرف‌گرایی جهانی [18]

که همگی مولفه های اقتصادی هستند و نشانه اهمیت این بعد از ابعاد جهانی شدن است جهانی شدن اقتصاد، توأم با خصوصی سازی، آزادسازی تجارت، مقررات زدایی در تجارت، کاهش مالیات‌ها، به حداقل رساندن نظارت دولت، رشد سریع شرکت‌های چندملیتی، گسترش مراکز مالی جهانی، مهاجرت کارگران، تحوّل در حمل و نقل و شبکه‌ی ارتباطات و وابستگی ارزش اقتصاد به تجارت اطلاعات و نه تجارت مواد، می‌باشد. [19]

تقسیم کار جهانی، رشد انفجاری خدمات تولیدی، اقتصاد رقابتی از جمله خصوصیات دیگر جهانی شدن اقتصاد است.

بعد فرهنگی: جهانی شدن فرهنگی را می‌توان در برگزیده‌ی فرایندها و عواملی دانست که هرگونه محدودیت و بستار فرهنگی زندگی اجتماعی را تعدیل می‌کند یا از میان برمی‌دارد. به بیان دیگر، جهانی شدن فرهنگی عبارت از شکل‌گیری و گسترش فرهنگی خاص در عرصه‌ی جهانی است. این فرایند، موجی از هم‌گونی فرهنگی را در جهان پدید آورده و همه خاص‌های فرهنگی را به چالش می‌طلبد. جهانی سازی فرهنگی که در برگزیده‌ی نوعی یکسان سازی فرهنگی است، یک فرهنگ مصرف جهانی شده را با رسانه‌های جهانی در دنیا به گردش درمی‌آورد؛ که امروزه آن فرهنگ، با توجه به برتری علمی، فنی و تکنولوژیکی و رسانه‌ای غرب، فرهنگ غربی خواهد بود [20] طبق همین دیدگاه، لایز و کاتز جهانی شدن را به مثابه سلطه بی چون و چرای تمدن غرب دانسته اند: «استیلا همان چیزی است که در لوس آنجلس بسته بندی می شود و سپس به دهکده جهانی ارسال می گردد و آن گاه در مغز انسانهای بی گناه می نشیند.

ازنگاهی دیگر (شورت و کیم) فرهنگ جهانی ترکیبی از فرهنگهای مجددا سرزمینی شده متعددی است نه لزوما فرهنگ یکنواختی که منعکس کننده استیلاي فرهنگ غربی - آمریکایی باشد.

غیر سرزمینی شدن خصیصه های فرهنگی و بروز ذوق و سلیقه های التقاطی مانند، مستخدمه های فیلیپینی در دبی، کارگران ترک در آلمان، خرید استدیو فیلم هالیوود توسط ژاپنی ها، عطر فرانسوی زدن، لباس انگلیسی پوشیدن، موسیقی جاماییکایی گوش دادن و... که از خصوصیات دوران پسامدرنیسم هست نیز از نگاه بعضی صاحب نظران جز خصوصیات جهانی شدن فرهنگی است [21]

از این رو میتوان گفت جهانی شدن باعث اختلاط فرهنگ ها شده است. فرهنگ جدید با فرهنگ بومی اختلاط پیدا می کند و یک فرهنگ جدید به وجود می آید. خرده فرهنگ ها در فرهنگ غالب ذوب می شوند هرچند در سالهای پیش کشمکشهای فرهنگی در زمینه قومیت ها و زبان ها در کشورهای چند قومیتی وجود داشت اکنون بحث جهانی شدن در این زمینه تاثیر گذاشته و شاهد کاهش کشمکش ها در سال های آینده خواهیم بود [22]

بعد سیاسی: وجه سیاسی جهانی شدن، کاهش نقش دولت-ملت ها و افزایش نقش و اقتدار شرکت‌ها و سازمان‌های فراملی است. در سیاست جهانی، دولت‌های ملی به تدریج کنترل، مدیریت و اختیارات خود را از دست داده و نظارت آن‌ها بر نیروهای داخلی کم‌رنگ می‌شود. [23]

بطور خلاصه میتوان از تاثیرات جهانی شدن سیاست به موارد ذیل اشاره کرد:

- قوانین ملی زیر فشار بین المللی قرار میگیرد و توفیق با توافق های جهانی میشود
- دولتها به یک بازیگر دیگر در بازار جهانی تبدیل شده اند تا نهادهای کنترل کننده مجزا

- تغییر نقش حکومتها به کارآفرین تا اینکه گرایش مدیریتی و کنترلی را دنبال کنند
- افزایش دولتهای لیبرال دموکرات در مقابل کاهش دولتهای اقتدار گرا

5-4. جهانی شدن و شهرها

شهرها بر اساس اهمیت تاریخی خود به عنوان واحدهای اقتصادی اجتماعی، در کانون توجه فرآیندها و آثار جهانی شدن قرار دارند و بازتاباننده بیشترین تأثیرات امواج جهانی شدن و دربردارنده بیشترین و آشکارترین نشانه های جهانی شدن هستند. این سکونتگاه ها، همانند گذشته، مهم ترین نقش را در فضای جریانات جهانی معاصر ایفا میکنند. [24]

جهانی شدن در شهرها و خصوصاً در کلان شهرهای بزرگ اتفاق می افتد. نظام جهانی تولید، بازار، امور مالی، خدمات، ارتباطات، فرهنگ و سیاست در حال ظهور از نظر فضایی از طریق شبکه شهرهای جهانی شکل می گیرد. تغییرات جهانی اقتصاد، فرهنگ و سیاست اثرات زیادی بر تجدید ساختار شهرها در اطراف جهان دارد [26]

با وجود اهمیت تاریخی شهرها در جوامع ملی، برخی از شهرها که پیوند بیشتری با جهانی شدن دارند، به مرکزیت در سطح جهانی دست یافته اند. از نظر ساسن، آنها فراتر از نقش تاریخی به عنوان مراکز تجارت و بانکداری بین المللی، اکنون به چهار روش جدید نیز مرکزیت یافته اند. اول، به عنوان نقاط فرماندهی بسیار متمرکز در سازمان اقتصاد جهانی؛ دوم، به عنوان مکان های استقرار شرکت های مالی و خدمات تخصصی و جایگزین صنایع کارخانه ای به عنوان بخش صنعتی هدایت کننده؛ سوم، به عنوان مکان های تولید نوآوری ها در زمینه صنایع جدید و چهارم به عنوان بازارهایی برای عرضه تولیدات و نوآور یها [26]

در فرآیند جهانی شدن، در برخی شهرها، نقشهای جدیدی ظهور کرده و گاهی نقشهای گذشته در مقیاس جهانی ارتقاء یافته است. خصیصه اصلی این تحولات، توسعه فعالیتهای بخش خدمات و فراملی - جهانی شدن مقیاس تاثیرگذاری این عملکردهاست. بخش مهمی از تحولات نقش شهرها، نتیجه انتظارات فرآیندهای اقتصاد جهانی شهرهاست. در دوره جهانی شدن " شبکه های جهانی تولید، سرمایه، تجارت و مهاجرت نیازمند نقاطی گره های هستند که زیر ساختها، اطلاعات و منابع مالی برای فعالیت این شبکه ها را فراهم آورند [27]

اینک در خارج از اروپا و آمریکا نیز مطالعات گوناگونی برای شناخت تأثیرات جهان ی شدن بر شهرهای مختلف جهان انجام می شود و معیارهای شناخت تعیین سطح جهانی بودن آنها در حال تکامل است. براساس نتایج مختلفی که به دست آمد، اقتصاد شهرها تحولات شگرفی داشته است. این تحولات در شهرهای پیشرفته با تغییر از اقتصاد صنعتی به اقتصاد خدماتی و اهمیت یافتن اطلاعات و دانش برای تولید خدمات پیشرفته و در شهرهای در حال توسعه با صنعتی شدن بیشتر شناخته می شود [28]

جوامعی که به سمت جهانی شدن در حرکت هستند، بیش از هر چیز به شهرنشینی و چگونگی ساختار شهرها اهمیت می دهند و با گذشتن از سنت، به مدرنیسم و شاید کم کم به فرایست مدرنیسم می رسند. در پی این هدف بافت قدیمی شهرها به کلی از بین می رود و جای خود را به ساختمان ها و فضاهای مدرن امروزی می دهد، به گونه ای که هم شهرها و هم کشورها که هدف جهانی شدن را دنبال می کنند، بصورتی متحد الشکل در می آیند. گاهی از هم تقلید می کنند و گاهی به خاطر رسیدن یا جلوتر رفتن از یکدیگر، با هم رقابت می کنند. البته جهانی شدن نه تنها بر کالبد شهرها اثر می گذارد، بلکه ساختار اقتصادی و اجتماعی آنها را دگرگون می سازد، که می توان از آن به عنوان منشأ بسیاری از تحولات شهری یاد کرد. [29]

5-5. جهانی شدن و شهرهای جهان سوم

از عمده ترین تاثیرات جهانی شدن بر شهرهای جهان سوم، میتوان به دو گانگی این شهرها اشاره کرد، اکثر شهرهای در کشورهای در حال توسعه با توجه به ساختار اجتماعی خود هنوز هم از لحاظ دسترسی به ثروت، خدمات شهری، اشتغال و مامن مناسب، تفکیک و از نظر مکانی جدا شده اند. بنابراین شهرهای کشورهای در حال توسعه دقیقا " همان مسیری را طی نمی کنند که شهرهای غربی طی کرده اند که یکی از دلایل عمده آن میتوان به وارداتی بودن فرهنگ، اقتصاد، صنعت، تکنولوژی و به تبع آن، اصول شهرسازی هماهنگ شده و نهادینه شده با شرایط (محیطی، اقتصادی، فرهنگی و ...) شهرهای غربی اشاره کرد که بعضا در تناقض آشکار با اصول شهرسازی کشورهای مقصد (عمدتا جهان سوم) است. وجود نابرابریهای شدید اجتماعی، که در سکونت گاههای غیر رسمی گسترده در اطراف این شهرها کاملا مشهود است، از آنها قالب ها و شکلهای شهری منحصر به فردی ساخته است.

قسمت بومی شهر جهان سومی، از هیچ طرح و نقشه شهری تبعیت نمی کند و هیچ گونه اصول شهرسازی در آنها رعایت نشده است. کوچه ها و خیابان ها تنگ، تراکم جمعیت زیاد در بیشتر موارد این منطقه چسبیده به آلونک نشینها می باشد [30] در مقابل در قسمت پیشرفته شهر دفاتر شرکت های چند ملیتی، سازمان های تجارت جهانی، سازمان های غیر دولتی، بانک ها و غیره قرار دارند [31]

هتلها معروف، مراکز عمده فروشی، فروشگاه های زنجیره ای، ساختمان های بلند مرتبه شیشه ای از دیگر چشم اندازهای قسمت امروزی کلان شهر جهان سومی است.

کاربری زمین در قسمت پیشرفته کلان شهر جهان سومی بیشتر خدماتی و گرایش به سمت وسایل الکترونیکی است. شهر در این منطقه رشد عمودی دارد. آمد و شد مردم و وسایل نقلیه در این قسمت از شهر کم است و خرید و فروش و تجارت بیشتر تلفنی است.

از نگاهی دیگر جهانی شدن می تواند ضمن رونق شهرنشینی به ساماندهی نظام شهری کمک کند [32]. در سال های اخیر تغییرات قابل ملاحظه ای در شهرهای جهان سوم از نظر تغییر کاربری های شهری به وجود آمده است و بسیاری از مغازه ها و کارگاه ها تغییر کاربری داده و به دفاتر شرکت های چند ملیتی، مغازه های الکترونیکی، کافی نت و مراکز خرید و فروش گوشی تلفن همراه تبدیل شده اند. بنابراین به تبع جهانی شدن و تغییر کاربری بویژه در قسمت مرکز تجاری شهرها، قیمت زمین و مغازه ها بالا رفته و این قسمت از شهر به رشد عمودی روی آورده است. اکثر مبادلات اقتصادی در مرکز تجاری شهر از طریق رسانه های پیشرفته ارتباطی مانند اینترنت انجام می گیرد. در حقیقت امروزه بخش مرکز تجاری شهر، تولیدکننده و صادرکننده نیست بلکه مرکز دفاتر شرکت های بزرگ تولیدی و صادراتی می باشد [33]

5-6. شهر ایرانی-اسلامی

شهر مسلمانان یا شهر اقوام اسلامی (شهر ایرانی-اسلامی، هندی اسلامی و ...): شهری است که مسلمانان هر دیار آن را تا حدودی بر اساس قرائت خود از اسلام، منافع و فرهنگ پیشین خود (زرتشتی، هندو، مسیحی و ...) برنامه ریزی، طراحی، اجرا و مدیریت کرده و میکنند (موجود یا پیشنهادی).

شهر ایرانی - اسلامی: شهر ایرانی اسلامی، متشکل از مبانی نظری و تئوری های مربوط به اصول و ارزش هایی است که باید در طراحی و برنامه ریزی و ایجاد محیط زندگی مسلمانان رعایت شوند و بر روابط انسان با محیط (طبیعی و مصنوعی) و با سایر هم نوعان خویش حاکم باشند. این اصول و ارزش ها از تعالیم اسلامی استخراج خواهند شد و دربردارنده عوامل مهم فرهنگ ملی اند (که با آن ها در تضاد و تناقض نباشند).

وقتی می توان صفت اسلامی را به شهر به عنوان یک شیء انسان ساخته اطلاق نمود که آن شیء براساس تعالیم اسلامی به وجود آمده و به گونه ای در خدمت انسان قرار گرفته باشد و در عین پاسخگویی به نیازهای مادی او، وی را به سمت ارزش های اسلامی هدایت نماید. [34]

از نگاه دیگر و در تعریفی جامع تر میتوان گفت: شهر ایرانی - اسلامی، محیط شهری، منبعث از اصول دین مبین اسلام که در عین پاسخگویی به نیازهای مادی و معنوی شهروندان آنها را به سمت ارزشهای اسلامی هدایت کند و در انطباق کامل با فرهنگ بومی - ایرانی (که در تضاد و تناقض با اصول اسلامی نباشد)، بستر طبیعی و پیشینه تاریخی آن منطقه باشد و همچنین در بازه های زمانی مختلف با استفاده بهینه از علوم، فناوری و مهندسی نیازمندیهای گوناگون مادی و معنوی آن جامعه انسانی را فراهم کند. (تعریف برگرفته از مصوبه شورای عالی معماری و شهرسازی ایران)

طبق تعریف فوق خصوصیات شهر - ایرانی اسلامی را به شرح ذیل میتوان خلاصه نمود:

1. منبعث از اصول دین مبین اسلام
2. پاسخگویی به نیازهای مادی و معنوی شهروندان
2. انطباق با فرهنگ بومی - ایرانی، بستر طبیعی و پیشینه تاریخی آن منطقه
3. بروز بودن و استفاده از فناوریهای روز جهت پاسخگویی به نیازهای آن جامعه انسانی

6. شاخص های شهر ایرانی اسلامی

بطور کلی میتوان مهمترین شاخصه ها و خصوصیات شهر ایرانی - اسلامی را به شکل زیر بیان نمود:

1. مسجدمحوری (ارتباط انسان با خدا)
2. درون گرایی (ارتباط انسان با خود)
3. محله محوری (ارتباط انسان با جامعه)
4. طبیعت گرایی (ارتباط انسان با طبیعت)

با بررسی ویژگیها و شاخصه های فوق، میتوان به این نتیجه رسید که هر یک از این خصوصیات و عناصر، به مرور و در طول تاریخ و همزمان با رشد و بالندگی شهرهای ایران، شکل گرفته و به تکامل رسیده است، به طوری که بعضی از این شاخصه ها مانند طبیعت گرایی مربوط به قبل از اسلام و به سابقه چندین هزار ساله شهر ایرانی میرسد و بعضی از این ویژگیها مانند محله محوری و مسجد محوری در طول تاریخ اسلامی شهر ایرانی شکل گرفته است.

در واقع شهر ایرانی - اسلامی، آمیزه ای است از بارزترین و برترین خصوصیات شهر ایرانی و بارزترین و برترین خصوصیات شهر اسلامی.

7. شهر ایرانی - اسلامی و جهانی شدن شهرها

همانطور که میدانیم با شروع دهه 1300 خورشیدی و همزمانی آن با دوران تجدد در ایران شهرهای ایران دستخوش تغییرات عدیده ای شد و این تغییرات در دهه های بعدی ادامه یافته است.

دلیل عمده این تغییرات ظهور دوران تجدد و مدرنیسم و همه گیر شدن آن در سطح جهان بود که به سرعت شهرهای جهان مخصوصا جهان سوم، از جمله ایران را درنوردید و تحت تاثیر قرار داد.

به دلیل وارداتی بودن فرهنگ تجدد و مدرنیسم و عدم همخوانی آن با فرهنگ بومی ایرانی اسلامی و حتی گاه تناقض با آن باعث ایجاد نوعی به هم ریختگی و سردرگمی در شهرهای ایران شد که این به هم ریختگی به شدت ابعاد مختلف شهرهای ایران از جمله کالبد، اقتصاد، فرهنگ و هویت شهر ایرانی اسلامی را تحت تاثیر قرار داد. که از تبعات آن میتوان به دوبره شدن کالبد شهرهای جهان سوم و ایران اشاره کرد.

در گذشته شهرهای ایران در شرایط محیطی و اقلیمی متفاوت و در زمان های گوناگون و با شرایط اقتصادی و سیاسی متنوع، هرکدام جلوه هایی از تفکر، باورها و فرهنگ اهل خویش را به نمایش می گذاشتند و با تفسیر اصول و شناخت و به کارگیری راه حل های بومی که برای موضوعات خاص محیطی و انسانی ارائه می نمودند به خوبی می توانستند در یک تعامل مفید و سازنده و تأثیرگذار با سایر شهرها ایفای نقش کنند. در حالی که امروزه شهرهای ایران نه تنها با شرایط فرهنگی، محیطی و اقلیمی و حتی اقتصادی جامعه تناسبی ندارند که فراتر از آن با آنچه ملی و بومی است در تقابل و تضاد است. [35]

همانطور که در بخشهای قبلی بیان شد دوران مدرنیسم زمینه ساز دوران جهانی شدن میباشد و پدیده جهانی شدن با خصوصیات منحصر به فرد خود عمدتاً دنباله رو دوران مدرنیسم است که خصوصیت غالب آن نوعی یکپارچه سازی و یکسان سازی در ابعاد مختلف فرهنگی اقتصادی سیاسی در سطح جهان است که این همسان سازی حداقل در مورد ایران، عمدتاً (علیرغم نظرات مخالفی مانند شورت و کیم) از سوی جهان غرب و دیکته کردن نظام لیبرال دموکراسی و سرمایه داری به دیگر نقاط جهان بوجود آمده است.

نظام لیبرال دموکراسی و فرهنگ غربی در بسیاری از زمینه ها در تناقض آشکاری با فرهنگ اسلامی است که نمود این تناقضها بصورت مشهودی در شهرهای ایران قابل مشاهده است و شهر ایرانی - اسلامی را چالشهای عدیده ای مواجه کرده است. بطور کلی میتوان گفت، یکی از مسائلی که جوامع در عصر حاضر به آن دچارند، جدایی انسان از مبانی معنوی و تمرکز بر جنبه های مادی حیات است. از جمله در موضوع شهرسازی، شهرها از محیط و فضاهایی با کالبد مادی تشکیل شده اند و با محیط و فضاهایی که پیام و معنایی معنوی و روحانی را القا نمایند، بیگانه اند. شهرهای امروزی فاقد اصول و ارزش های معنوی، اعتقادی و نیز ویژگی ها و مشخصه های بومی و محلی اند و فقدان معیارهای مبتنی بر مبانی نظری برآمده از فرهنگ اسلامی ایرانی در همه عناصر و اجزای آن ها سیطره یافته است. [36]

در ذیل به بررسی معیارهای شهر ایرانی اسلامی در مواجهه با چالشهای جهانی شدن شهرها میپردازیم

8. بررسی شاخصهای شهر ایرانی - اسلامی در مواجهه با جهانی شدن

مسجد محوری: مسجد و بازار دو عنصر کالبدی اساسی شهر اسلامی محسوب میشود. مسجد به عنوان یکی از ارکان اساسی شهر ایرانی اسلامی علاوه بر نقش سنتی خود (محل انجام فرایض دینی) به تدریج نقشهای دیگری از جمله محل اجتماعات انسانی و به تبع آن نهادینه شدن هویت فرهنگی و جمعی، محل اخذ تصمیم گیریهای سیاسی و اجتماعی، محل تشکیل شوراها و ... بر عهده گرفت.

همچنین بازار یکی از عناصر بارزی است که روابط کالبدی-اجتماعی را تقویت و انسجام و پویایی شهر را افزون میکند. نگاهی گذرا به برخی از بازارهای ترکی-اسلامی، هندی-اسلامی، ایرانی-اسلامی و در نگاهی ریزبینانه تر اصفهانی-اسلامی، کاشانی-اسلامی، شیرازی-اسلامی و ... خالی از لطف نیست [37]

از نگاهی دیگر عناصر کالبدی اساسی شهرهای جهانی شامل دفاتر شرکت های چند ملیتی، فروشگاههای زنجیره ای، سازمان های تجارت جهانی، سازمان های غیر دولتی، بانک ها و غیره هستند که عمدتاً القاء کننده اصول و ارزشهای مادی هستند و در آنها عناصری که القاء کننده ارزشهای معنوی و اعتقادی مانند مسجد هستند جایگاهی ندارد.

هر چند شهرهای ایران هنوز تا فرایند جهانی شدن فاصله زیادی دارند ولی تاثیرات غیر مستقیم آن بر شهرهای ایران باعث به حاشیه رفتن نقش مسجد و بازار در شهرهای ایران شده است.

درون گرایی: اگر یک نگاه سطحی به نوع خانه سازی شهرها در گذشته و سنتی با خانه سازی و نوع معماری آن در عصر جدید داشته باشیم در می یابیم که در گذشته عناوینی چون: اندرونی، بیرونی، شرقی و غربی، شمالی، جنوبی، رو به آفتاب و غیره بوده است که در عصر جدید خانه سازی دیگر به آن تعابیر کسی توجهی ندارد یا لاقلاً کمتر توجه می کنند. امروزه آن تعابیر جای خود را به عناوینی چون: فضای بهینه، مدرنیته یا با اصطلاح عامیانه دارای کلاس است یا نه، داده است که خود این تبدیل اثرات منفی بر اخلاق، روحیه و نوع تفکر افراد می گذارد، لذا ما به مواردی از این تأثیرگذاری منفی اشاره می نمائیم:

1. تحدید حریم خصوصی و فردگرایی

2. برداشته شدن فاصله ها

3. جابجایی فضاهای درون خانه [38]

محله محوری: ساختار محله بندی متکی بر ریشه های اجتماعی و بسیار منسجم با توجه ویژه به سلسله مراتب فضایی از بارزترین ویژگیهای شهرهای ایرانی-اسلامی است. [39] که تاثیرات مثبت آن در ساختار شهرها بر کسی پوشیده نیست.

تحولات چند دهه گذشته شهرسازی در ایران باعث تخریب و از بین رفتن هویت و ساختار محلات کهن شهری شده است. امروزه محلات موجود در شهرها، آن عملکرد سابق را ندارند و این امر در پی تخریب ساختار این محله ها ی قدیمی رخ داده است.

از سویی دیگر، بعد از انقلاب صنعتی در کشورهای غربی و تغییرات گسترده در نظام های اجتماعی و اقتصادی، ساختار فضایی و اجتماعی شهرها نیز دگرگون شد. در نگرش به مفهوم شهر و حل مشکلات به وجود آمده برای جامعه ساکن در شهر، اندیشمندان متعددی به بیان ایده ها و اندیشه ها خود برای جامعه آرمانی پرداختند [40] یکی از این نظریات، نظریه واحدهای همسایگی کلارنس پری است که در اوایل قرن بیستم با استفاده از مفهوم و جایگاه سنتی محلات شهری که از دیدگاه او یکی از پایه های برنامه ریزی شهرهای جدید، محدوده های شهری و گسترش مجدد آن ها است به معرفی این نظریه پرداخت. الگوهای طراحی واحد همسایگی در نیمه دوم قرن بیستم میلادی، الگوهای پیشین و اولیه را با شرایط جدید تطبیق داده و با عناوینی جدید در طراحی محلات مسکونی معاصر به کار گرفته شد. در حال حاضر و در عصر جهانی شدن شهرها واحد های همسایگی جایگاه مهمی در امر توسعه شهری در شهرسازی غرب دارند. به طوری که از آنها به عنوان کلید توسعه شهری، مشارکت مردم و هویت بخشی به محیط های شهری یاد میشود (Urban Task Force, 1999; Rapaport, 2001; Hester, 1984; Congress for the new urbanism, 1996)

محلات شهری در شهرهای ایرانی-اسلامی با واحد فضایی قرینه خود، یعنی واحد همسایگی در غرب تفاوت های جدی دارند زمینه اصلی پیدایش و شکل گیری مفهوم محله سنتی ایرانی-اسلامی بر اساس مفهوم اجتماعی از سکونت است. محله فضای کالبدی مناسبی را برای زندگی یک گروه اجتماعی فراهم کرده است. در حالی که زمینه اصلی شکل گیری و پیدایش محله در شهرسازی معاصر غرب مفهومی کالبدی-فضایی است و قلمرویی کالبدی است که پشتیبان مفاهیم اجتماعی است. [41] علیرغم این تفاوتها، اهداف هر دو واحد فضایی در راستای هم قرار دارد.

با توجه به اینکه الگوی نوین توسعه شهری در دنیای امروز، منشور نوشهرگرایی است که متأثر از مکتب پست مدرنیسم است و قربایت بسیار زیادی با اصول ساختاری - عملکردی محلات قدیمی شهرهای ما دارد میتوان با استفاده از آن و با استفاده از نقاط

مثبت نظریه واحدهای همسایگی (مانند سلسله مراتب دسترسی، تامین نیازهای خدمات ساکنین، الگوهای شکل گیری متنوع و از پیش طراحی شده و...) و با تکیه بر ساختار محله بندی شهر ایرانی - اسلامی به بازسازی و احیای محلات شهری پرداخت.

مقایسه تطبیقی مفهوم محله سنتی ایرانی با واحد همسایگی در شهرسازی معاصر غربی

ویژگی ها	محله در شهرنشینی ایران	واحد همسایگی در شهرسازی معاصر غرب
مفهوم	واحدی اجتماعی - فضایی	واحدی کالبدی - عملکردی
تعریف	قلمرویی اجتماعی برای سکونت	قلمرویی مسکونی دارای مفهومی اجتماعی
نقش و جایگاه	اصلی ترین واحد روابط اجتماعی در شهر	عناصر اصلی ساختار فضایی و اجتماعی شهر
الگوی شکل گیری	الگوی شکل گیری ارگانیک و متمرکز، در بعضی مواقع دارای مرزهای مشخص و در برخی مواقع فاقد مرزهای کالبدی مشخص	الگوی شکل گیری متنوع، از پیش تعیین شده و متمرکز یا مرزهایی کالبدی مشخص عمدتاً راه ها و دسترسی های سواره
عناصر شاخص	فضای فرهنگی (مسجد) به عنوان عنصر شاخص	فضای آموزشی (دبستان) و یا سایر خدمات به عنوان عنصر شاخص
اصول شکل دهنده	مرکزیت متأثر از ارزش های فرهنگی	مرکزیت
	قلمرو	قلمرو فضایی
	سلسله مراتب	سلسله مراتب دسترسی
	همپونندی	تامین نیازهای خدمات ساکنین
	وحدت و همبستگی اجتماعی	مدیریت محله ای
	مدیریت محله ای و خودکفایی محلات	

ماخذ: (ثقه الاسلامی و دیگران ، 1392 ، 38)

طبیعت گرایی: معماری و شهرسازی ایرانی - اسلامی به گونه ای است که با طبیعت هماهنگ بوده و برای ساخت و ساز از مصالح بومی در آن استفاده می شده است. شهرهای آن مطابق نیازهای اقلیمی شکل گرفته و وجود فضاهای سبز و باغها در سطح شهرها، موقعیت جغرافیایی، جهت گیری نسبت به قبله و حفاظت در مقابل حوادث طبیعی مورد توجه قرار می گرفته است که حاکی از از همخوانی و انطباق با معیارهای توسعه پایدار است.

اما با ظهور دوران نوگرایی و مدرنیسم که زمینه های پیدایش فرایند جهانی شدن را بوجود آورد توجه به طبیعت در شهرها مورد غفلت قرار گرفت شاهد این مدعا منشور آتن است که باعث ایجاد شهرهای همشکل و همسان با مصالح عمدتاً یکسان که در آنها هیچ توجهی به عناصر طبیعی و بومی در سراسر جهان نشد و نتیجه آن الودگی، ترافیک و نابودی زیست بومهای شهری شد.

با ظهور دوران پست مدرنیسم، توجه به طبیعت در شهرها و استفاده از انرژیهای پاک و تجدید پذیر مورد توجه برنامه ریزان و طراحان شهری قرار گرفت. که به منظور رسیدن به این هدف استفاده از تکنولوژیهای جدید و به روز شده در دستور کار قرار گرفت.

بنابراین میتوان نتیجه گرفت که با توجه به هم راستا بودن اهداف طبیعت گرایی در اصول شهرسازی شهر ایرانی - اسلامی و شهرهای جهانی و تطابق هر دوی آنها با معیارهای توسعه پایدار میتوان با استفاده از نقاط مثبت مشترک (استفاده از تکنولوژی روز در کنار استفاده از مصالح بومی و اصول معماری سنتی) در راستای نیل به اهداف توسعه پایدار گام برداشت

9. نتیجه گیری

به اعتقاد برخی متفکران جهانی شدن یک گزینه انتخابی نیست که اراده کنید آنرا بپذیرید یا نه، بلکه کاروانی است که هم زمان در همه شاهراههای دنیا به سرعت در حال حرکت است و کشورها نیز توان متوقف کردن آن را ندارند و تنها چاره پیوستن آگاهانه و فعال به آن است و گر نه مانند خاشاکی در مقابل سیل برده خواهند شد. به تعبیر دیگر کشورهایی که به هر دلیل در مقابل موج فراگیر جهانی شدن مقاومت کنند دیر یا زود به انزوا کشیده شده و از جهات مختلف مستحیل خواهند شد. [42]

جهان اسلام نیز نوبه خود از این موج متاثر شده است بطوریکه هر یک از اعضای این جهان به نوعی از این تحولات بی نصیب نمانده و گاه توانسته اند خود را با این تحولات سازگار و مراحل ترقی را طی نمایند و خود را به مرتبه های بالای اقتصادی، فناوری و غیره برسانند (مانند کشور مالزی) [43]

همانطور که در طی این مقاله بیان شد هرچند شهرهای ایران کمترین میزان جهانی شدن را تجربه کرده اند اما تاثیرات غیرمستقیم جهانی شدن و مدرنیته بر پیکره فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و کالبدی شهرهای ایران به وضوح قابل مشاهده است که متأسفانه قسمت اعظم این تاثیرات به دلیل بیگانگی و عدم تطابق با مولفه های بومی و تاریخی شهرهای ایرانی، منفی بوده است و به طور خاص شهر ایرانی اسلامی را با چالشهای متعددی مواجه کرده است.

به طوری که در نگاه اول به نظر میرسد شهر ایرانی - اسلامی با مولفه های جهانی شدن در تناقض آشکار است و شهر ایرانی - اسلامی در عصر جهانی شدن، تبدیل به شهری آرمانی شده که شاید دستیابی به آن غیرممکن جلوه نماید لیکن تلاش در راستای رسیدن به آن امری ضروری است.

از بررسی تحلیلی تاثیرات فرایند جهانی شدن شهرها بر شاخصهای شهر ایرانی - اسلامی میتوان نتیجه گرفت که از چهار شاخص فوق، دو شاخص اول (مسجد محوری و درون رایی) تناقضهای آشکاری با مولفه ها و تاثیرات جهانی شدن دارد اما مسیر پیش روی شهرها در فرایند جهانی شدن با دو شاخص دوم (محل محوری و طبیعت گرایی) حاکی از عدم تناقض و گاه انطباق اهداف است.

همانطور که در طول تاریخ این سرزمین ثابت شده، بومی سازی و مستحیل کردن عوامل تهاجمی خارجی از خصوصیات بارز ایرانیهاست

در مقابله با جهانی شدن نیز میتوان با شناخت دقیق و بررسی همه جانبه ابعاد جهانی سازی و تاثیرات آن بر پیکره شهرها، فرایند بومی سازی و انتخاب مولفه های مثبت و دور ریختن مولفه های منفی آن و همچنین تطابق و معاصر سازی شاخصه های شهر ایرانی - اسلامی با شاخصه های مثبت جهانی شدن در جهت تحقق شهر ایرانی - اسلامی گام برداشت، هر چند تحقق صددرصدی آن ممکن به نظر نرسد.

مراجع

- [1] رهنما ، محمد رحیم . موانع مشکلات و راهکارهای جهانی شدن شهرهای ایران ، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای ، شماره 8 ، بهار و تابستان 85 ، ص 36
- [2] عظیمی ، ناصر . پویش شهرنشینی و مبانی نظام شهری ، نشر نیکا ، 1381 ، ص 130
- [3] رنای شورت، جان و هیون کیم، یونگ. جهانی شدن و شهر، ترجمه احمدپوراحمد و شایان رستمی، انتشارات جهاد دانشگاهی، تهران ، 1384
- [4] رفیعیان ، مجتبی و فرجام ، رسول . تاثیر جهانی شدن بر ساختار شبکه شهری جهان ، فصلنامه ژئوپلیتیک ، شماره دوم تابستان 1390 ، ص 108-107
- [5] Friedman, J. (1986). "The World City Hypothesis", *Development And Change, No.17, Reprinted In P Knox,p31*
- [6] ایران زاده، سلیمان. جهانی شدن و تحولات استراتژیک در مدیریت و سازمان، مرکز آموزش مدیریت دولتی. 1380 ، ص 27
- [7] عظیمی ، ناصر . پویش شهرنشینی و مبانی نظام شهری ، نشر نیکا ، 1381 ، 129
- [8] همان ، ص 130
- [9] فریادی ، شهرزاد . پیشنهاد اصول و قواعد طراحی شهری پایدار شهرهای ایران در فرایند جهانی شدن ، مجله محیط شناسی ، شماره 33 ، 1383
- [10] سرور ، ه و پورطاهری ، م و پرهیزکار ، ا و کاظمیان ، غ . جهانی شدن اقتصاد و چالش پایداری در منطقه کلان شهری تهران ، مجله مدرس علوم انسانی - برنامه ریزی و آمایش فضا ، شماره 2 ، تابستان 89
- [11] ابراهیم زاده ، ع و شیرانی ، ف و زارع ، م . جهانی شدن و تاثیرات آن بر شهرهای جهان اسلام موردشناسی: کلاشنهر مذهبی مشهد ، چهارمین کنگره بین المللی جغرافیدانان جهان اسلام ، 1389
- [12] نصیری، اسماعیل. جهانی شدن و چالشهای شهر و شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه، نشر گنج هنر، تهران ، 1388
- [13] پورا احمد ، ا و قرخلو ، م و موسوی ، س . بررسی مفاهیم و شاخص های نظریه شهر جهانی ، مجله باغ منظر ، شماره 16 ، بهار 1390
- [14] ذکی ، یاشار و گلفشان ، عاطفه . جهان شهرها و نقشه های جدید ژئوپلیتیکی ، فصلنامه علمی - پژوهشی اطلاعات جغرافیایی ، شماره 95 ، پاییز 94
- [15] پورا احمد ، ا و قرخلو ، م و موسوی ، س . بررسی مفاهیم و شاخص های نظریه شهر جهانی ، مجله باغ منظر ، شماره 16 ، 1390 ، ص 31
- [16] آرت شولت، یان . نگاهی موشکافانه بر پدیده جهانی شدن، ترجمه ی مسعود کرباسیان ، تهران، انتشارات شرکت علمی و فرهنگی ، 1382، ص 45
- [17] ایران زاده، سلیمان. جهانی شدن و تحولات استراتژیک در مدیریت و سازمان، مرکز آموزش مدیریت دولتی. 1380، ص 17
- [18] بهکش، محمدمهدی . اقتصاد ایران در بستر جهانی شدن، نشرنی، تهران ، 1384 ، ص 25
- [19] . حجازی، محمدحسن. جهانی شدن و دین (مجموعه مقالات)، روزه، تهران ، چاپ اول، 1382، ص 73
- [20] گل محمدی، احمد. جهانی شدن، فرهنگ، هویت، ، نی، چاپ سوم، تهران ، 1386 ، ص 98
- [21] شکویی، حسین. اندیشه های نو در فلسفه جغرافیا ، جلد اول، انتشارات گیتا شناسی، تهران. 1378، ص 137

- [22] سلیمانی، علیرضا. همایش منطقه ای جهانی شدن و شهر، سازمان آموزش و پرورش استان آذربایجان غربی، اداره آموزش و پرورش شهرستان میاندوآب. 1386، ص 11
- [23] افروغ، عماد. ما و جهانی شدن، تهران، چاپ اول، سوره مهر، 1387، ص 29
- [24] پوراحمد، ا و قرخلو، م و موسوی، س. بررسی مفاهیم و شاخص های نظریه شهر جهانی، مجله باغ منظر، شماره 16، 1390، ص 31
- [25] Sassen, S., (1996). "THE GLOBAL CITY" in Fainstein, S., and Campbell, S. (eds), *Readings in urban theory* oxford. p71
- [26] Sassen, S. (2001). *The Global City :New York, London, Tokyo*, Princeton University Press. p 3
- [27] Breitung, W & Günter, M. (2006). "Local and Social Change In A Global City - The Case of Hong Kong", In Wu Fulong Hrsq (Eds), *Globalization and the Chinese City*, Routledge. p 86
- [28] پوراحمد، ا و قرخلو، م و موسوی، س. بررسی مفاهیم و شاخص های نظریه شهر جهانی، مجله باغ منظر، شماره 16، بهار، 1390، ص 40
- [29] ذکی، یاشار و گلفشان، عاطفه. جهان شهرها و نقشه های جدید ژئوپلیتیکی، فصلنامه علمی - پژوهشی اطلاعات جغرافیایی، شماره 95، پاییز 94، ص 66
- [30] شکویی، حسین. جغرافیای شهری، چاپ دوم، انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران. 1372، ص 91
- [31] بهکش، محمدمهدی. اقتصاد ایران در بستر جهانی شدن، نشرنی، تهران، 1384، ص 323-329
- [32] نظریان، اصغر. شهر نشینی در حال دگرگون و جایگاه شهرهای کوچک تجربه ایران، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، شماره 14، 1386، ص 49
- [33] فرید، یدالله. جغرافیا و شهر شناسی، انتشارات دانشگاه تبریز، 1368، ص 284-298
- [34] بمانیان، محمدرضا. معنا و مفهوم شناسی شهر ایرانی اسلامی؛ مبانی نظری و مصداق ها، فصلنامه شهرپایدار، شماره 1، زمستان 93، ص 77-78
- [35] همان، ص 72
- [36] همان، ص 70
- [37] پور جعفر، محمدرضا و پور جعفر، علی و صفدری، سیما. انواع شهر اسلامی و اشاراتی به نحوه شاخصسازی در راستای شهری آرمانی-اسلامی، فصلنامه پژوهش های معماری اسلامی، شماره هشتم، پاییز 94، ص 10
- [38] استعلاجی، علیرضا و حسین زاده، نعمت. چالش های پدیده جهانی شدن در کشورهای در حال توسعه با تاکید بر ایران، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، 1392، ص 47
- [39] پور جعفر، محمدرضا و پور جعفر، علی و صفدری، سیما. انواع شهر اسلامی و اشاراتی به نحوه شاخصسازی در راستای شهری آرمانی-اسلامی، فصلنامه پژوهش های معماری اسلامی، شماره هشتم، پاییز 94، ص 10
- [40] ثقه الاسلامی، عمیدالسلام و امین زاده، بهناز. بررسی تطبیقی مفهوم و اصول به کار رفته در محله ایرانی و واحد همسایگی غربی، مجله هویت شهر، شماره 13، بهار 92
- [41] همان

- [42] نوابخش ، مهرداد و ملکی نظام آباد ، رسول و معصومی ، محمد تقی . رویکردی نوین به نمونه های جهانی شدن در کلانشهرهای کشورهای جنوب ، نشریه هویت شهر ، شماره 5 ، پاییز و زمستان 1388 ، ص 104
- [43] ابراهیم زاده ، ع و شیرانی ، ف و زارع ، م . جهانی شدن و تاثیرات آن بر شهرهای جهان اسلام موردشناسی: کلانشهر مذهبی مشهد ، چهارمین کنگره بین المللی جغرافیدانان جهان اسلام ، 1389 ، ص 3